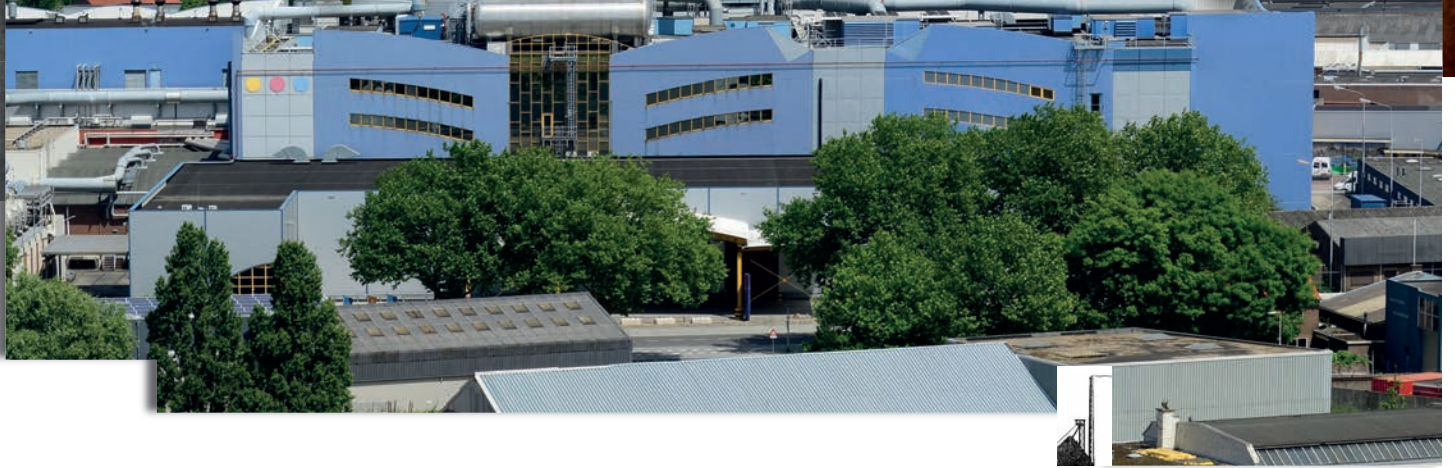

nijvertijd

In het vorige nummer maakten we een uitstapje naar het product waar Deventer het meest mee wordt vereenzelvigd: koek. We pakken nu ook weer een onderwerp bij de kop dat zeer kenmerkend is voor Deventer. Het onderwerp past in het thema Deventer boeken- en drukkersstad. Het nieuwe nummer gaat over de Diepdruk nu bekend als Roto Smeets Deventer.

Ik fiets regelmatig over de Industrieweg. Eerst zie je dan de karakteristieke fabriekshal van architect Postma van vlak na de Tweede Wereldoorlog en direct daarna staat het vol met vrachtwagens uit Nederland, Engeland, Duitsland, Oostenrijk en andere delen van Europa. Het moderne complex erachter oogt uit de verte als een opengeslagen boek. Aan de rechterkant worden de zware papierrollen aangeleverd. Het uitladen gebeurt met vorkheftrucks die bestand zijn tegen het enorme gewicht van de papierrollen. Stel je voor als zo'n zware rol van de vrachtwagen zou vallen! Aan de linkerkant worden de vrachtwagens geladen met de tijdschriften en andere publicaties die van de enorme persen zijn gerold.

De uitvinding van de diepdruk in Duitsland iets meer dan 100 jaar geleden wordt al snel ook in Nederland toegepast. Met diepdruk zijn grote oplagen

mogelijk. De eerste diepdrukrichtingen ontstaan in de Randstad. Door alert reageren van de gemeente Deventer is de Nederlands Diepdruk Inrichting in 1931 niet in Diepenveen gevestigd maar in Deventer op de plaats waar Roto Smeets nog steeds zit.

Roto Smeets is niet alleen interessant vanwege de prachtige techniek en het imposante complex maar ook voor de historische collectie. Dankzij vele vrijwilligers en medewerking van de directie is een prachtige collectie opgebouwd van de producten die door NDI/Roto Smeets zijn voorgebracht. Deze collectie is nog niet bij velen bekend. Toch behoort deze tot het cultureel erfgoed van Deventer vooral omdat deze zo goed past bij 'Deventer boeken- en drukkersstad'. De collectie is van landelijk belang en verdient meer aandacht dan hem nu ten deel valt. Met deze publicatie wil de SIED ook bijdragen aan het vergroten van de zichtbaarheid van deze unieke collectie. We rekenen erop dat deze collectie vanaf nu ook als onderdeel van het cultureel erfgoed van Deventer wordt gezien.

Ik wens u veel leesplezier toe.

Eric Giesbers
voorzitter

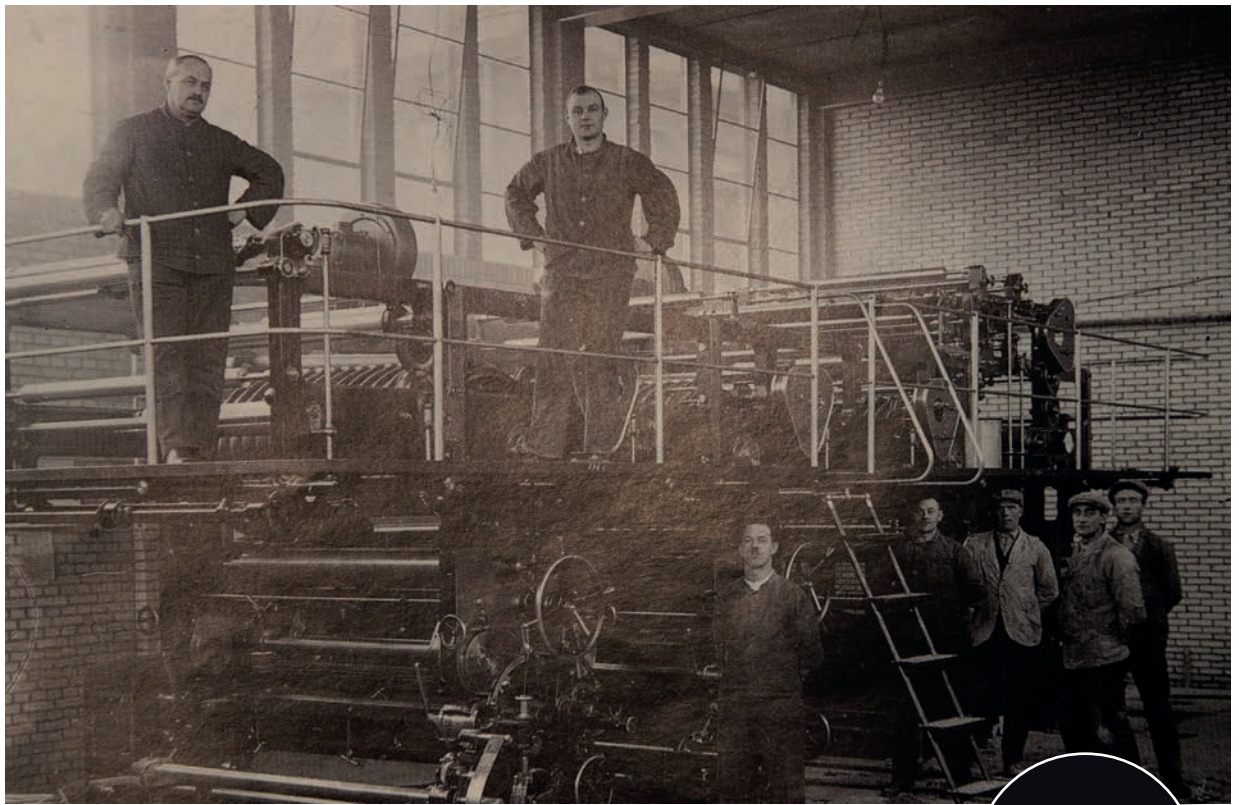
NDI

33

JAARGANG 18 | NOV. 2014

De Stichting Industrieel Erfgoed Deventer is opgericht in 1995. Doel is het behoud van industrieel erfgoed in Deventer en omgeving. Ons werkgebied omvat Bathmen, Deventer, Diepenveen, Olst, Twello, Voorst en Wijhe. Gegevens vastleggen, historisch onderzoek doen en daarover publiceren zijn belangrijke onderdelen van ons werk. Wij organiseren excursies, bijeenkomsten en lezingen en geven advies over hergebruik van industrieel erfgoed. Natuurlijk zetten we ons in voor hergebruik van monumenten van bedrijf en techniek. Voor meer informatie: bel (0570) 615838 of mail info@sied.nl. U kunt ook onze internetsite bezoeken: www.sied.nl

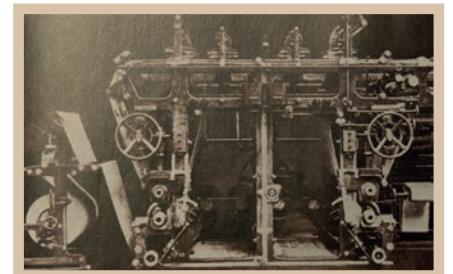
boven: Roto Smeets Deventer

Diepdrukken in Deventer

In Duitsland ontstaat in 1910 een nieuwe druktechniek, het rasterdiepdrukprocédé, ook rotogravure of koperdiepdruk genoemd. Op 1 april van dat jaar verschijnt het Paasnummer van de Freiburger Zeitung met een katern van vier pagina's in diepdruk. Deze techniek heeft de drukkerij zelf ontwikkeld in samenwerking met uitvinder Nefken en een machinefabriek.

Een jaar later maakt directeur Frenzen van uitgeverij Sijthoff in Leiden, op een reis in Duitsland kennis met deze nieuwe manier om illustraties zeer fraai af te drukken. Hij is zo onder de indruk van het resultaat dat hij contact opneemt met de Rotogravur Tiefdruck in Berlijn. Begin 1912 koopt hij de licenties van het nieuwe procedé om een nieuwe diepdrukkerij op te zetten in Nederland. Bij de inrichting helpt de Duitse constructeur, terwijl Nederlandse vakmensen waaronder een boekdrukker, een fotograaf en een etsers het vak leren in Sieburg, de bakermat van de diepdruk. Zo wordt op 12 april 1913 de eerste diepdrukinrichting in gebruik genomen, de Nederlandsche Rotogravure Maatschap-

pij N.V te Leiden. Een paar maanden later verschijnt het eerste geïllustreerde blad met de nieuwe techniek: de Panorama. Twee jaar later doet de diepdruk ook zijn intrede bij Uitgeverij en Drukkerij de Spaarnestad in Haarlem. Geleidelijk zal ook blijken dat diepdruk grote oplagen in korte tijd kan drukken.

Foto boven: 1931. De eerste diepdrukpers van de NDI. Foto rechts: 1915. Eerste diepdrukpers van Spaarnestad, Haarlem. Foto linksonder: eerste nummer, gedrukt in diepdruk.

De diepdruk naar Deventer

Piet van de Griendt wordt in 1899 in Rotterdam geboren als jongste in een groot welgesteld katholiek gezin. Hij gaat net als vier van zijn broers het grafische vak in en wordt eind jaren '20 eigenaar van de Noord-Nederlandse Uitgeversmaatschappij in Utrecht. Vijf regionale tijdschriften laat hij drukken bij De Nederlandsche Rotogravure maatschappij in Leiden. Maar hij wil niet alleen uitgeven, hij wil ook zelf drukken. Hij benadert daartoe vakmensen en zoekt een locatie in het oosten des lands. In Zwolle en Apeldoorn lukt het niet goed, in Diepenveen wel, maar als de materialen op de bouwplaats liggen, blijft de vergunning uit. De gemeente Deventer heeft echter direct een terrein aan de Industrieweg beschikbaar: de aannemer kan meteen aan het werk. Op 31 januari 1931 opent wethouder Berends het gebouw van De N.V. Nederlandsche Diepdruk Inrichting (N.D.I.); er wordt begonnen met 23 werknemers. Piet van de Griendt is directeur en nog steeds uitgever, zijn broer Wil-

lem eindredacteur en diens dochter doet de werving van de advertenties.

In de eerste jaren worden voornamelijk een blad in vijf regionale edities gedrukt: Utrecht en Gelderland in *Woord en Beeld*, Van Eigen Erf (voor Overijssel), het Noorden in *Woord en Beeld* en Fen Fryske Groun (Van Friese Bodem). De totale oplage is (slechts) 128.000. Acht pagina's gelijk voor alle vijf en acht met een provinciale inhoud. Een weekschema ziet er in die tijd als volgt uit: maandag wordt de lay-out gemaakt en worden de foto's aangeleverd, dinsdag de teksten gezet, woensdag wordt gedrukt, donderdag en vrijdagmorgen vindt de afwerking plaats, zodat de bladen zaterdag in de winkel liggen.

Foto boven: 1941. De ongeveer honderd werknemers bij het tienjarig bestaan van de NDI.

Foto midden: P.J. van de Griendt.

Foto rechts: omslag uit *Eigen Erf*, een clandestiene radiostation. 1933.

Foto linksonder: 1931. Eerste bedrijfsgebouw.

Crisis

Al gauw komt er een tweede pers aan de Industrieweg, waarop het humoristische blad Voor Elck wat Wils wordt gedrukt (met daarin ook de radioprogramma's), evenals De Peperbus van de Deventer Radio Centrale (zie Nijvertijd 31) en een gratis reclameblad. Ondanks opdrachten voor reclamedrukwerk voor bedrijven en V.V.V.'s loopt de winst terug door minder abonnementen, dalende advertentie-inkomsten en hogere papierprijzen. De financiële toestand wordt kritiek.

In 1938 verkoopt Van de Griendt zijn bladen en de drukkerij aan uitgeverij de Geïllustreerde Pers, in 1936 opgericht door de gebroeders Teulings, uitgevers en drukkers.

Er is in dat jaar ook een lichtpuntje: in die jaren krijgen abonnees van genoemde bladen vaak een of meer gratis bijlagen. Een daarvan is 'Margriet', weekblad voor vrouwen en meisjes'. Later gaat het als zelfstandig blad een gouden toekomst tegemoet, naast Libelle, dat aanvankelijk niet in Deventer is gedrukt.

Foto linksboven: penning voor werknemers die 25 jaar in dienst waren. 'Nimmer Dralen, Immer Doen' was de lijfspreuk van directeur van de Griendt. Foto rechtsboven: eerste nummer van Margriet, 30 september 1938. Foto boven: Gedenkalbum ter gelegenheid van het huwelijk van Juliana en Bernard, 1937.

In en na de oorlog

Alleen met toestemming van de Duitse bezetter mag drukwerk worden gemaakt. Omdat de N.D.I weigert propaganda te drukken, houdt de papiertoewijzing in de loop van 1942 op. Als laatste mag in 1943 Margriet niet meer verschijnen. Met allerlei kunstgrepen (maken van speelgoed, lampjes) houdt men ten slotte nog dertien mensen aan het werk.

Na de schaarste van de eerste naoorlogse jaren stijgt de omzet van het bedrijf snel boven vooroorlogs peil. Er ontstaat ruimtegebrek en men neemt dan ook in november 1951 een geheel nieuwe drukkerij in gebruik, naar een ontwerp van de Deventer

En dan komt in 1952 Donald Duck op de markt. Eerst worden twee en een half miljoen stuks gratis verspreid en daarna begint het blad met een oplage van ongeveer 450.000, vanaf 1953 volledig in kleur.

In 1960 treedt Piet van de Griendt terug als directeur. De waardering van het personeel voor zijn toewijding en manier van leiding geven komt bij het afscheid tot uiting. Hij is nog enige tijd president-commissaris en overlijdt in 1966.

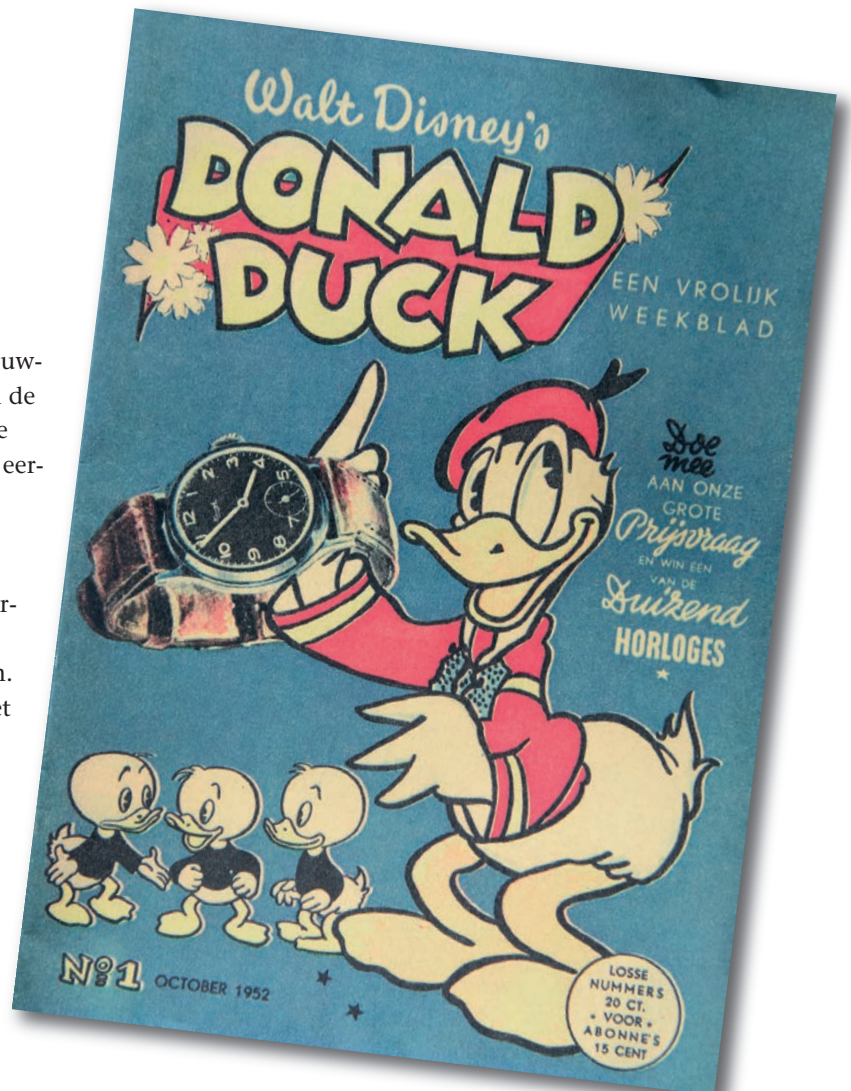
architect Postma. Het is een gebouw in Wederopbouwstijl, met kenmerkende sheddaken, op de hoek van de Hunneperkade en de Mr de Boerlaan. Ook koopt de NDI een grote Frankenthal diepdrukrotatiepers, de eerste in Nederland na de oorlog. De hogere snelheid van deze machine maakt het economisch en technisch nodig een aantal regionale bladen samen te voegen tot 'De week in beeld', enkele jaren later veranderd in Revu(e). Na de fusie met het Katholiek Nieuwsblad in 1968 is het Nieuwe Revu gaan heten. De oplage verdubbelt daardoor bijna. Dat is ook het geval met Margriet en de daarbij verkrijgbare albums, mode- en breibladen zijn een groot succes.

Foto linksboven: glas in lood raam, aangeboden bij het 25-jarig bestaan in 1956. Afgebeeld een fotograaf, een zetter, een monteur en een etser. Te zien boven de hoofdingang.

Foto rechtsboven: expeditie jaren '50.

Foto linksonder: tweede bedrijfsgebouw, van architect Postma, 1951.

Foto rechtsonder: de eerste nederlandse Donald Duck, 1952.

Nieuwe ontwikkelingen

In 1964 wordt de NDI onderdeel van de Verenigde Nederlandse Uitgeverijen (VNU), ontstaan uit een fusie van de Geïllustreerde Pers en NV Drukkerij en Uitgeverij De Spaarnestad in Haarlem (de vroegere concurrent). Omdat er binnen de VNU meerdere drukkerijen zijn, worden drukorders onderling uitgewisseld. Zo komen Libelle, EVA (later VIVA) en Beatrijs naar Deventer en gaan het maandblad Avenue, Donald Duck en Pep (jeugdblad, vanaf 1975 Eppo) weg uit de stad. Er is vanaf de jaren '60 nog een andere ontwikkeling: in de kleinschalige en ambachtelijke organisatie moet een industriële mentaliteit gaan heersen. Vandaar in

1966 de wijziging van de I in NDI: 'inrichting' wordt veranderd in 'industrie'. In 1973 verschijnt de 'Diepdrucknota', waaruit een citaat: *'De algemene technische kennis omvat o.a. meet- en regeltechniek, elektronica, mechanica en informatica. Niet langer de handvaardigheid van de vakman, maar het programmeren en instellen van de apparatuur bepalen het eindresultaat. Het accent van het proces verschuift naar de voorbereiding, waar de vereiste berekeningen worden gemaakt en instructies opgesteld. Het productieproces is de uitvoering van controles en handelingen volgens deze instructies'*. In de decennia die volgen gaat de groei van de kwantiteit (oplagen) en kwaliteit steeds verder...

Foto linksboven: weekblad Viva, 1973. Foto rechtsboven: weekblad Story, 1975 (voor abonnees 75 cent).

'EEN HEERENZAAK'

De reputatie van typografen in drukkerijen was er vroeger een van 'heeren'. Zij hadden aanzien en verschenen met stropdas op het werk. Het was immers door hun persoonlijk vakmanschap met een ambachtelijk karakter dat een drukkerij kon draaien. Ze werkten dan ook niet in een fabriek, maar 'op de zaak'. Vandaar ook het woord 'inrichting' in NDI, in de zin van 'werkplaats'. Pas in 1971 verschijnt de eerste vrouw (een secretaresse) in het bedrijf en het jaar daarop komen er zelfs twee voor de receptie.

Foto links: Achter de zetsmachine.
Foto boven: luchtfoto, 1963

In vogelvlucht

Aan het begin van de Industrierweg, tegenover de Scheepvaartstraat, staat een bedrijfsgebouw, dat in 1981 in gebruik kwam op de plaats van het eerste gebouw waarin de NDI in 1931 begon. Zo zal het bedrijf nog sterk uitbreiden langs de Industrierweg en ook naar achteren toe. In 1985 maakt VADA in Wageningen (uitgeverij Zomer en Keuning) bekend dat de drukkerij dicht gaat, wegens overcapaciteit op de diep-drukmarkt. De persen gaan naar Deventer, evenals de VARA-gids en achttien medewerkers. In 1991 moet een van de drie diepdrukkerijen van de VNU sluiten: Etten-Leur, Haarlem of Deventer. De keus valt op de Nederlandsche Roto-gravure Maatschappij te Haarlem. De VNU meldt in 1993 dat ze zich tot het uitgeven wil beperken. De grafische tak van het concern gaat naar de Boer Boekhoven Bosch. Op 1 juli 1997 verdwijnt de naam NDI en wordt 'Roto Smeets Deventer' de nieuwe naam. In 1945 wordt weer begonnen met ongeveer 100 werknemers, in de jaren '70 werken er meer dan 600 mensen bij de NDI, terwijl het huidige

Roto Smeets 279 voltijdsbanen telt.

In 2000 en 2001 komen nog een papierhal en een drukkerijhal gereed.

Vanaf het begin in 1931 zijn alle persen genummerd; in 2006 is men toe aan Pers 23, de tweede met een baanbreedte van 3m68...

Het orderpakket bestaat tegenwoordig o.a. uit grote bladen als ANWB Kampioen en Allerhande, maar ook reclamedrukwerk van b.v. Blokker en Karwei. Daarnaast ook buitenlandse tijdschriften, folders en catalogi.

Foto links: Varagids, 1961. Foto midden: Kerstnummer 2012, over de provincie Overijssel. Foto rechts: Weekblad Tina, 1969.

Het ontstaan van het archief

In 1997 bestaat de afdeling Deventer Druk en Papier van de FNV 100 jaar. De vakbond verzoekt het bedrijf medewerking te verlenen aan een grafische expositie in Museum de Waag, in De Drie Haringen aan de Brink. De tentoonstelling draagt de veelzeggende naam "Van typografenbond tot mediabond", waarmee de verbreding van het werkterrein van de bond duidelijk wordt.

Het opzetten en inrichten van de tentoonstelling brengt aan het licht dat het belangrijk is het historisch erfgoed van het bedrijf veilig te stellen en te ordenen. Zo ontstaat het idee een Historisch Archief op te zetten van de N.D.I. en het latere Roto Smeets. In de jaren die volgen komt geld beschikbaar om (bescheiden) aankopen te doen voor belangrijke nummers of jaargangen, zoals de eerste Donald Duck, gedrukt in 1952. Ook komen er vitrines en kasten om bezoekers een goede indruk te geven van de verzameling. Daarnaast zijn er ook tientallen technische voorwerpen uit de drukkersgeschiedenis, foto's van bedrijf en personeel, jubileumuitgaven en wat die meer zij.

Door het werk van een aantal vrijwilligers van dit Deventer bedrijf is zo een unieke collectie ontstaan, die nationaal van groot belang is, bredere aandacht verdient dan nu en tot het cultureel erfgoed van Deventer als boeken- en drukkersstad behoort.

De Margriet, een opmerkelijke geschiedenis

Op 30 september 1938 rolt het eerste Margrietje van de persen: slechts twaalf bladzijden, voorlopig als gratis bijlage in een oplage van 50.000. Voor de redactie is aangezocht Alma van Eysden-Peeren, woonachtig in Schalkhaar. In de beginjaren schrijft zij het weekblad bijna helemaal zelf. In het eerste nummer begroet zij de lezeressen: 'Hier komen wij dan met een apart blad voor U, lieve lezeressen. Een blad dat zich voorstelt U niet alleen op de hoogte te houden van allerlei nieuwigheden en wetenswaardigheden, waarvoor wij vrouwen interesse hebben, doch een blad dat ook heel graag voor U een raadgeefster en een vriendin wil zijn'. Dat laatste komt tot uiting in de rubrieken 'Margriet weet raad' en 'Mijn idee'. De brieven over lief en leed die binnenkomen beantwoordt ze allemaal zelf. Soms neemt 'Mevrouw Margriet' zelfs actie,

als was ze een maatschappelijk werkster. Haar bazen vinden haar reacties wel ver gaan...

Als Margriet in 1943 niet meer mag verschijnen kan men voor 25 cent per maand de redactie nog om hulp en advies vragen. Na het samengaan met 'Moeder en kind' in 1948 is de oplage al 180.000. De expansie is daarna ongekend: in 1965 overschrijdt het aantal de 800.000. Geleidelijk verandert het blad van karakter: het 'damesblad' wordt een 'vrouwenvakblad'. Daardoor komt er ruimte voor een nieuw blad, 'Story', dat in 1974 begint. Ondanks de hoge oplage van een half miljoen en meer, daalt die van Margriet niet. Tenslotte is het is bijzonder dat het in 1934 begonnen Libelle (met bijna dezelfde doelgroep) en Margriet tot op de dag van vandaag naast elkaar zijn blijven bestaan.

Bronnen

- Hemels en Vegt, Het geïllustreerde tijdschrift in Nederland, 1840-1995, Amsterdam, 1997
- 50 jaar NDI, personeelsuitgave Perspectief, 1981
- B. Hesselink, Een heerenzaak, NDI, 1988
- W. Siemelink, 70 jaar diepdruk in Deventer, 2001
- Roto Smeets 75 jaar, bedrijfsuitgave, 2006
- SAB (bedrijfsarchief)

Met dank aan de familie van de Griendt en de heren Peters en Withaar.

Colofon

Tekst: Ipe de Graaf
 Fotografie: Theo de Kreek
 Redactie: Ipe de Graaf, Janleo van de Laar en Sam de Visser
 Vormgeving: Pieter Ellens
 Allison grafische vormgeving
 Drukwerk: Ovimex

Nijvertijd is een halfjaarlijks verschijnend bulletin van de Stichting Industrieel Erfgoed Deventer (SIED), bestemd voor donateurs en andere betrokkenen en geïnteresseerden. Nijvertijd is gratis te downloaden op www.sied.nl

FSC staand, bovenaan lijnen met regel links. Drukker plaats dit.

ISBN 1388-2759

Donateur

Donateur kan men worden door overmaking van:

- € 15 (of meer) voor particulieren
- € 25 (of meer) voor organisaties
- € 50 (of meer) voor bedrijven
- € 250 (of meer) voor 'Vrienden' op bankrekening NL83 INGB 0000 4151 41 t.n.v. Stichting Industrieel Erfgoed Deventer. Adres: Parkweg 3, 7411 SG Deventer.

Vriend van de SIED

De SIED heeft een bijzondere relatie met een aantal donateurs, die we Vriend van de SIED noemen. Voor de Vrienden gelden extra faciliteiten: het logo prominent op de website en vermelding in Nijvertijd.

De Vrienden van de SIED zijn:

- Ardagh Groep
- BAM Woningbouw Deventer
- Deventer Kring van Werkgevers
- Ten Hag Groep
- Rentree
- Salland Storage
- Saxion Hogescholen
- Schaap Bliksembeveiliging Ontstoringstechniek
- Soils milieudadviesbureau
- Witteveen + Bos

www.sied.nl